

Andrzej Piwowar, *Księga Syracha. Wstęp, przekład, teksty paralelne i komentarz* (Biblia Lubelska. Lublin: Wydawnictwo KUL 2024). Ss. 556. 42 PLN. ISBN 978-83-8288-180-6

JAKUB BLUJ

Kolegium Filozoficzno-Teologiczne Polskiej Prowincji Dominikanów, jakub.bluj@gmail.pl

W ostatnich latach badacze zainteresowani Mądrością Syracha są wręcz rozpieszczani obfitością publikacji dotyczących tej księgi. Ukazało się kilka epokowych wydań zagranicznych, nie wspominając o licznych artykułach¹. Także polscy czytelnicy otrzymali w ostatnich latach nowe książki poświęcone Syrachowi. Swoją rozprawę habilitacyjną opublikowała Jolanta Judyta Pudełko (2020)², światło dzienne ujrzały także dwa komentarze, z których późniejszy stanowi przedmiot niniejszej recenzji³. Książka ukazała się w serii Biblia Lubelska, a jej autorem jest ks. dr hab. Andrzej Piwowar, pracownik Instytutu Nauk Biblijnych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II (KUL)⁴. Warto podkreślić, że Autor należy do grona najwybitniejszych polskich znawców Księgi Syracha⁵.

Napisanie komentarza stanowi poważne wyzwanie dla każdego autora podejmującego się takiego zadania. W przypadku Księgi Syracha jest ono tym trudniejsze, że wiąże się ze specyficzną sytuacją tekstualną tej księgi biblijnej. Mimo że została ona napisana w języku hebrajskim na początku II wieku przed Chrystusem, do czasów współczesnych nie zachowała się w całości w języku oryginalnym. Stąd konieczność oparcia się na starożytnych tłumaczeniach. Najważniejsze z nich – greckie – stanowi podstawę tłumaczenia Piwowara. Jest to wybór fundamentalny, mający konsekwencje dla całego komentarza, a zarazem w pełni zrozumiały⁶. Co więcej, hebrajskie rękopisy

-
- 1 Wspominając tylko najważniejsze pozycje, należy zwrócić uwagę na wydanie hebrajskich rękopisów Księgi Syracha, których autorami są Frédérique Michèle Rey oraz Eric D. Raymond (2024), czy obszerny komentarz do greckiego tekstu księgi autorstwa zmarłego w lutym 2026 roku Takamitsu Muraoki (2023). Dodatkowo zespół naukowców pod przewodnictwem Renate Egger-Wenzel (2022) przygotował pomocne, choć nie tak przełomowe jak poprzednie pozycje, wydanie zbierające różne wersje językowe księgi w jednym tomie.
 - 2 Zob. obszerną recenzję autorstwa Andrzeja Piwowara (2022).
 - 3 Wcześniej jest komentarz autorstwa Hugolina Langkammera (2020).
 - 4 Autor tej recenzji napisał także jedną z recenzji wydawniczych komentarza.
 - 5 Liczba artykułów dotyczących tej księgi wyłącznie w dwóch czasopismach wydawanych na KUL-u (*Verbum Vitae* oraz *The Biblical Annals*) przekracza 20 pozycji.
 - 6 Autor korzysta – z nielicznymi wyjątkami – z najlepszego wydania krytycznego autorstwa Josepha Zieglera (1980). Nie tłumaczy jednak nagłówków sekcji, które są zawarte w głównym tekście tego wydania (np. przed Syr 44,1: Πατέρων ὕμνος). Na temat wyboru tekstu jako podstawy do tłumaczenia zob. Wright 2014.

(głównie średniowieczne) zawierają różnego rodzaju dodatki i zmiany w stosunku do domniemanego tekstu oryginalnego (do którego można starać się dotrzeć, stosując krytykę tekstu, redakcji oraz tradycji). Co prawda również tekst grecki zawiera dodatki (jest to tzw. tekst rozszerzony, który w tłumaczeniu Autor wyróżnił kursywą), jednakże cechuje go dużo większa stabilność niż hebrajską tradycję tekstualną.

Książka składa się z dwóch głównych części: wstępu (s. 5–26) oraz tłumaczenia tekstu wraz z komentarzem do niego (s. 27–542). Dodatkowo, co w pełni odpowiada założeniom serii Biblia Lubelska, tekst jest obficie opatrzony odnośnikami do innych tekstów biblijnych. Całość zamyka bibliografia (s. 543–547), która jednak nie ma ambicji być wyczerpującą. Już sama objętość wstępu wskazuje, że stanowi on jedynie szkic wprowadzenia w myśl Syracha, podczas gdy zasadniczy akcent położony jest na tłumaczenie i komentarz. Jest to szczęśliwy wybór, ponieważ nie mamy do czynienia z komentarzem „technicznym”. Oddanie głosu mędrcom z II wieku jest godne najwyższych pochwał, choć dociera on do nas dzięki pracy tłumacza i komentatora.

Wstęp zawiera standardową tematykę, która przedstawia dzieło Syracha w jego kontekście historycznym, społecznym, literackim oraz teologicznym. Jako warte odnotowania jest wyszczególnienie Syr 24 jako „centralnego rozdziału księgi” (s. 12). Jednocześnie trochę dziwi wybór Autora, aby rozdzielić „główne idee teologiczne” (s. 14–21) od „nauczania moralnego” (s. 21–23). Jest to chyba tylko kwestia techniczna, gdyż tematy dotyczące społeczeństwa i grzechu są najpierw zapowiedziane jako część nauki moralnej (s. 21), a następnie stanowią osobne sekcje wstępu (s. 23–25 oraz s. 25–26).

Tłumaczenie ma raczej charakter dosłowny, ale jest to wybór, który można obronić, gdyż uzmysławia sposób wyrażania się – jeśli nie samego Syracha, to jego wnuka, tłumacza dzieła na język grecki. Co więcej, Autor polskiego tłumaczenia zadbał o czytelnika, wprowadzając specjalne noty oznaczone literą T, które dotyczą samego tłumaczenia, bardzo często podając alternatywne możliwe przekłady. Niestety, tłumacz rzadko rozwiewa wątpliwości, dlatego przyjął dany wariant w tekście głównym. Ponadto w samym komentarzu powtarza uwagę do tłumaczenia, ale bez rozwijania jej, co jest chyba niepotrzebnym powtórzeniem (więcej poniżej).

Komentarz wydaje się najtrudniejszym zadaniem, przed którym stanął Autor recenzowanej książki. Z jednej strony z założeń serii wynika, że nie powinien on być zbyt obszerny ani nadmiernie techniczny. Z drugiej jednak strony widać, że Autor wyraźnie pragnie podzielić się z czytelnikami swoją wiedzą i odkryciami⁷. W efekcie komentarz zatrzymuje się w połowie drogi pomiędzy tymi możliwościami. Nie wyczerpuje ich wszystkich, ale często jest znacznie obszerniejszy niż inne komentarze w tej serii⁸.

⁷ Z całą pewnością czytelnicy zaciekawieni danym fragmentem księgi powinni sprawdzić, czy Autor nie opublikował artykułu na ten temat, w którym w sposób wyczerpujący przedstawia analizę egzegetyczną.

⁸ Porównując, Księga Psalmów ma – według *Biblia Hebraica Stuttgartensia* – trochę ponad 2500 wersów, Księga Syracha – zgodnie z wydaniem Zieglera – ma ich niecałe 1500. Choć jest to porównanie „jabłek

Każdy komentarz, nawet najlepszy, będzie zawierał szereg wyborów autora, które nie będą podzielane przez innych egzegetów. Nie inaczej jest w przypadku recenzowanej książki. Choć można by przedstawić szereg przykładów, w których recenzent ma odmienne zdanie niż Autor komentarza, to jednak nie chodzi tu o wyznaczenie granic poszczególnych perykop, ich interpretację czy inne problemy podobnej natury, lecz o dwa – według mnie fundamentalne – pytania.

Pierwsze z nich dotyczy tekstu hebrajskiego oraz jego wykorzystania i prezentacji w komentarzu. Autor umieszcza w nim tłumaczenia na język polski najważniejszych wariantów tekstu hebrajskiego, co stanowi bardzo cenne wzbogacenie komentarza, szczególnie dla czytelników, którzy nie mają dostępu do tekstów oryginalnych. Zabieg ten nie jest jednak pozbawiony pewnych zastrzeżeń. Po pierwsze, jeśli dany fragment został zachowany w więcej niż jednej wersji, to Autor przedstawia tylko jedną z nich, ignorując pozostałe, zachowane w innych hebrajskich rękopisach (lub na marginesie danego rękopisu, szczególnie w przypadku MS B). Zapewne jest to podyktowane względami praktycznymi, ale rodzi pytanie metodologiczne o wybór wersji przedstawionej czytelnikowi. Po drugie, Autor zasadniczo nie podejmuje się wytłumaczenia ich relacji do tekstu greckiego. Jako przykład niech posłuży komentarz do Syr 15,20 (s. 143–144): „tekst hebrajski zawiera jeszcze dwa dodatkowe stychy: «Nie ma litości dla tego, kto czyni czyny swawolne, ani dla tego, kto zdradza tajemnicę»”. Ten dodatkowy tekst jest najprawdopodobniej późnym dodatkiem, ale Autor nie mówi tego wprost (tak można rozumieć stwierdzenie, że są one „dodatkowe”, ale nie jest to jedyna możliwość) (zob. np. Rossetti 2005, 251–53). Co więcej, dwa hebrajskie rękopisy, które zawierają Syr 15,20 (MS A i MS B), mają częściowo różne warianty⁹. Zrozumiałe, że w komentarzu serii Biblia Lubelska może nie być miejsca na szczegółowe i zawiłe wyjaśnianie kwestii pochodzenia tekstów oraz ich wzajemnej relacji, tym bardziej że często byłoby to rozwiązanie hipotetyczne. Taka praktyka może jednak pozostawić czytelnika zdezorientowanego co do wymowy tekstu biblijnego. Uważam, że dobrze byłoby przemyśleć sposób prezentacji tłumaczenia tekstu hebrajskiego, szczególnie w komentarzu, którego docelowymi czytelnikami są także specjaliści¹⁰. W przypadku recenzowanej książki rozwiązaniem mogłoby być osobne tłumaczenie dołączone jako załącznik do komentarza¹¹.

z gruszkami”, daje jednak ogólne wyobrażenie o wielkości tych ksiąg. Jeśli chodzi o komentarze w serii Biblia Lubelska, to komentarz Antoniego Troniny (2021) do Księgi Psalmów ma objętość ok. 400 stron, nie licząc wstępu.

- 9 MS B ma dłuższy tekst zawierający jeden stych więcej (וב לא למד שקרים לאנשי כוב), „nie nauczył kłamców kłamstw”.
- 10 Na myśl przychodzi przedstawienie wielu polskich tłumaczeń w kolumnach, osobnej dla każdej wersji (hebrajskiej, greckiej, syryjskiej, łacińskiej).
- 11 Zastanawia jednak całkowite opuszczenie poematu hebrajskiego występującego w ostatnim rozdziale (między Syr 51,12 a Syr 51,13), a nieobecnego w tłumaczeniach greckim czy syryjskim. Choć Autor wspomina o nim i zauważa bliskość z Ps 136 (wspólny refren), warto udostępnić ten utwór czytelnikowi, zamiast odsyłać go jedynie do komentarza autorstwa Langkammera (2020).

Drugie pytanie dotyczy prezentowania alternatywnych tłumaczeń danego sformułowania lub słowa. Nie jest jasne, czy Autor przedstawia wszystkie możliwe tłumaczenia słowa, czy tylko takie, które uznał za pasujące do kontekstu. Przykładem niech będzie tłumaczenie i komentarz do wersetu trzeciego z Prologu. Autor tłumaczy (s. 27) słowo παιδεία jako ‘formacja’ i notuje, że można przetłumaczyć je jako ‘wychowanie’ czy ‘naukę’. W komentarzu (s. 29) pisze, że oprócz znaczenia ‘formacja’ „grecki termin *paideia* może oznaczać także ‘wychowanie, kształcenie, nauka’”. W tym fragmencie na pewno są to znaczenia prawie synonimiczne. Jednak dla Syracha παιδεία ma także inne znaczenie – ‘karcenie’, które jest użyte w innych fragmentach (np. tłumaczenie Syr 1,27 i komentarz do tego wersetu)¹². Czy byłoby ono odpowiednie w tym fragmencie, czy nie?

Pomimo uwag krytycznych uważam, że recenzowany komentarz do Mądrości Syracha jest cennym wkładem w rozwój polskiej biblistyki. Co istotne, książka, ze względu na przystępny język zrozumiała nie tylko dla specjalistów, jest dostępna dla szerokiego grona czytelników, co stanowi jej niewątpliwą zaletę. Autorowi z całą pewnością należą się podziękowanie i słowa uznania za wykonaną pracę i jej owoc.

Bibliografia

- Egger-Wenzel, Renate, ed. 2022. *A Polyglot Edition of the Book of Ben Sira with a Synopsis of the Hebrew Manuscripts*. Contributions to Biblical Exegesis and Theology 101. Leuven-Paris-Bristol, CT: Peeters.
- Langkammer, Hugolin. 2020. *Księga Syracha: Wstęp, przekład z oryginału, komentarz, ekskursy*. Pismo Święte Starego Testamentu 8/5. Poznań: Pallottinum.
- Muraoka, Takamitsu. 2023. *Wisdom of Ben Sira*. Orbis Biblicus et Orientalis 302. Leuven-Paris-Bristol, CT: Peeters.
- Piowar, Andrzej. 2022. “Did Sirach See Himself as a Prophet?” *The Biblical Annals* 12 (1): 135–52. <https://doi.org/10.31743/biban.12644>.
- Pudęłko, Jolanta Judyta. 2020. *Profetyzm w Księdze Syracha*. Studia Biblica Lublinensia 21. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Rey, Frédérique Michèle, and Eric D. Raymond. 2024. *A Critical Edition of the Hebrew Manuscripts of Ben Sira: With Translations and Philological Notes*. Supplements to the Journal for the Study of Judaism 217. Leiden-Boston: Brill.
- Rossetti, Marco. 2005. “Le aggiunte ebraiche, greche e latine a Sir 15,11–20.” *Salesianum* 67 (2): 233–54. <https://doi.org/10.63343/pt1327cq>.
- Ska, Jean-Louis. 2022. “Torah, Paideia, and Sophia in Ben Sira.” In *Ben Sira in Conversation with Traditions: A Festschrift for Prof. Núria Calduch-Benages on the Occasion of Her 65th*

¹² Czasami jednak Autor unika użycia tego słowa, co skutkuje zatrważającym tłumaczeniem, jak w przypadku Syr 4,17c. Grecki tekst καὶ βασανίσει αὐτὸν ἐν παιδείᾳ αὐτῆς Autor oddaje jako „torturować go będzie swoją **formacją**” (s. 57) (podkreślenie moje). O podwójnym znaczeniu παιδεία (jako proces wychowania i jego owoc) zob. np. Ska 2022, 37–40.

- Birthday*, edited by Francis M. Macatangay and Francisco-Javier Ruiz-Ortiz, 35–50. Deuterocanonical and Cognate Literature Studies 47. Berlin–Boston: De Gruyter.
- Tronina, Antoni. 2021. *Księga Psalmów: Wstęp, przekład i komentarz*. Biblia Lubelska. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Wright, Benjamin G., III. 2014. “Preliminary Thoughts About Preparing the Text of Ben Sira for a Commentary.” In *Die Septuaginta – Text, Wirkung, Rezeption*, edited by Wolfgang Kraus and Siegfried Kreuzer, 89–109. Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament 325. Tübingen: Mohr Siebeck.
- Ziegler, Joseph. 1980. *Sapientia Iesu Filii Sirach*. 2nd ed. Septuaginta: Vetus Testamentum Graecum 12/2. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.